

Birgitta Fritz

Heliga Birgittas liv och gärning i aktuell jubileumslitteratur

- Birger Bergh, *Heliga Birgitta. Åttabarnsmor och profet*, Lund: Historiska Media 2002, 249 s.
 Per Beskow & Annette Landen (red.), *Birgitta av Vadstena. Pilgrim och profet 1303–1373. En jubileumsbok*, Stockholm: Natur och Kultur 2003, 429 s.
 Luca Cesarini, *I den heliga Birgittas fotspår*, Stockholm: Bilda Förlag 2002, 256 s.
 Alf Hårdelin, *Heliga Birgitta. Uppenbarelser*, Stockholm: Svenska Akademien & Atlantis 2003, 313 s.
 Lennart Jörälv, *Reliker och mirakel. Den heliga Birgitta och Vadstena*, Stockholm: Wahlström & Widstrand 2003, 255 s.
 Mereth Lindgren, *Bilden av Birgitta*, 2003 (1991), Stockholm: Proprius 2002, 206 s.
 Lennart Utgren & Dick Harrison, *Birgittas vägar*, Örebro: Gullers 2003, 174 s.

I *Grönköpings Veckoblad* har man kunnat läsa: ”Sankta Birgitta hade ingen som helst koppling till Grönköping, vilket torde göra oss unika i landet. Detta kommer givetvis att firas med en stor Birgittafestival.” Skämtet kan med lätt överdrift sägas belysa årets 700-årsfirande av Heliga Birgittas födelse, som tar sig en del märkliga uttryck. Tillfrågad skulle fru Birgitta säkert ställa sig frågande inför åtskilligt och kanske även inför 1303 som födelseår och Finsta som födelseplats.¹

Birgitta-året har emellertid haft det goda med sig att det avsatt många och vackra böcker. Alf Hårdelin har gett ut ett antal av Birgittas uppenbarelser, även kallade revelationer, i egen översättning. Birger Bergh har skrivit en biografi, som har sin förutsättning i författarens mångåriga arbete med den vetenskapliga utgivningen av uppenbarelsetexterna på latin. En uppsatssamling med helgonbenämningen *Birgitta av Vadstena* som titel har redigerats av Per Beskow och Annette Landen (när ”uppsats” omtalas i det följande avses alltid ett bidrag däri). En del uppsatser är helt nyskrivna och några presenterar på annat håll tidigare tryckta specialstudier för en större publik, medan ett par av de övriga faller ur den vetenskapliga ramen och skulle göra sig bättre i annat sammanhang. *Bilden av Birgitta* av framlidna Mereth Lindgren är en andra, av Mia Åkestam överarbetad, upplaga

BIRGITTA FRITZ

av boken från 1991. En grupp för sig bildar här Luca Cesarinis bok *I den heliga Birgittas fotspår*, Lennart Jörälvs *Reliker och mirakel. Den heliga Birgitta och Vadstena* samt *Birgittas vägar*, ett verk med bilder av Lennart Utgren och text av Dick Harrison. Dessa arbeten vänder sig till en bredare läsekrets och bygger huvudsakligen på äldre litteratur.

Böckerna och uppsatserna överlappar till en del varandra. I vilken utsträckning de tillför forskningen något nytt är inte alltid lätt att avgöra, eftersom Birgitalitteraturen är både stor och svåröverskådlig. I det följande söker jag ämnesvis och utan krav på fullständighet belysa hur Birgittas liv och gärning behandlas i de nämnda arbetena. Några frågor kommer att diskuteras mer ingående. Inledningsvis tas den skriftliga kvarlåtenskapen upp, därefter Birgittas andlighet och hennes uppenbarelser samt dess betydelse för klosterlivet i Vadstena. Birgittas biografi och Birgitta i bildkonsten behandlas sist och följs av några avslutande allmänna anmärkningar.

*

Fru Birgitta är bäst känd av alla medeltida svenskar och är vid sidan av Petrus de Dacia den enda, vars inre liv, tro, tankar, känslor och vilja vi egentligen vet något om. Detta är tack vare ett antal bevarade brev, biktfädernas levnadsteckning, bortåt 700 nedtecknade himmelska uppenbarelser, inklusive detaljerade anvisningar för det blivande klostret, samt de omfattande akterna från den kort efter hennes död inledda kanonisationsprocessen, vari även mirakelberättelser ingår. För nedtecknandet och redigeringen av revelationerna och för de många handskrifternas öden till dags dato redogör latinexperterna Hans Aili och Birger Bergh mycket pedagogiskt i uppsatssamlingen, den senare också i sin biografi. I den skriver han dessutom om den första tryckta versionen, den så kallade Ghotanditionen från 1492. Fram till 1680 trycktes inte mindre än nio upplagor av revelationerna, varav två under Olaus Magnus ledning i Birgitta-huset i Rom. Här för redogör Fredrik Vahlquist, för närvarande ambassadör vid Vatikanen, i en uppsats.

De partier ur uppenbarelserna som Bergh återger i sin biografi har nyöversatts, och detsamma bör gälla latinisten Arne Jönssons citat i uppsatsen om Birgitta i Heliga landet. Ungefär en åttondel av det totala textbeståndet finns i teologen Härdelins utgåva, en behändig volym för den som vill ta del av det centrala i Birgittas teologi, främst de profetiska elementen. I övrigt är vi hänvisade till Tryggve Lundéns översättning från 1950-talet i fyra tunga volymer, som tyvärr går tillbaka på Ghotanditionen med alla dess feltolkningar. Någon nyöversättning av hela textmassan till svens-

ka är inte aktuell men väl till engelska.² Märkligt nog har aldrig processakterna, tryckta av Isak Collijn efter mindre god förlaga på 1920-talet, blivit översatta till svenska.

I anslutning härtill diskuteras lämpligen en av uppsatserna, som gäller just kanonisationsprocessen: "Det började i Visby: om upptakten till Birgittas helgonförklaring" av teologen Sven-Erik Pernler. Han hävdar att det var i Visby som försöken att få Birgitta helgonförklarad på allvar sattes igång. Därifrån sände linköpingsbiskopen Nils Hermansson efter påstötning från Rom 1375 en uppmaning om insamling av mirakler i Östergötland. Det var nämligen först sedan biskopen i ett blivande helgons hemstift inlämnat en ansökan med ordentlig dokumentation som påven och kardinalskollegiet enligt reglerna kunde genomföra en kanonisationprocess. Nils Hermansson råkade vid den aktuella tiden uppehålla sig på Gotland i ett slags exil i sitt eget stift.

Uppsatsen aktualiserar ett metodproblem. Författaren redogör ingående för bakgrunden till biskopens aktion. Om det verkligen är brevet från Gotland och inte snarare den färdiga rapporten från Stockholm till Rom i december 1376 som skall ses som upptakten till kanonisationsprocessen kan diskuteras. Men problemet är ett annat. Utöver redogörelsen för författarens tankar om den medeltida biskopsgårdens läge i Visby är det svårt att i den välskrivna uppsatsen hitta något, som inte redan finns ordentligt utrett av Anders Fröjmark och Herman Schück.³ Dessa forskare, särskilt den förre i sin avhandling från 1992, har faktiskt redan gjort grovarbetet, och då är man, enligt min mening, skyldig att ordentligt tala om detta i själva texten. Det räcker inte med diskreta litteraturhänvisningar i finstilta noter.

*

Efter detta kan det vara skäl att gå in på det allra viktigaste i Birgittastudiet, nämligen hennes andlighet och religiösa referensram. Anders Piltz, såväl latinexpert som teolog, ger oss nyckeln till förståelsen av Birgittas tankevärld och gärning i en bra uppsats, som sammanfattar hans tidigare studier i ämnet. Birgitta uppfattas som en profet, jämförbar med de gammaltestamentliga. En profet är enligt författaren djupt rotad i den egna institutionella religionen, i Birgittas fall den romersk-katolska kyrkan, men kritiserar den samtidigt utifrån dess ursprungliga källor, här Bibeln. En profet sägs stå under ett högre tvång och talar ofta aggressivt i Guds namn. Detta skulle vara förklaringen till Birgittas orädda agerande och hennes ibland fräna samhällskritik. I den rollen fruktade hon varken andliga eller världsliga makthavare. Som profet tolkade Birgitta historien

BIRGITTA FRITZ

utifrån Bibeln för att visa sin samtid en annan väg medan tid ännu var. I likhet med sin lärofader magister Mathias var hon övertygad om att man levde i den yttersta tiden. Det var något som kyrkans maktmissbruk, korruption och andliga förfall ansågs vittna om. Genom att varna och undervisa och grunda en klosterorden ville Birgitta rädda och bättra världen och kristenheten.

Birgitta, "Guds utvalda Brud och förmedlarinna av hans vilja", har enligt Piltz tillägnat sig Bibeln och levt sig in i dess texter till den grad att hon så att säga stiger in i dess händelser, blir medagerande och kommer med egna profetiska utsagor. Hon översätter de bibliska modellfallen till sin samtid och tillämpar dem på konkreta situationer. Uppenbarelserna kom till och med att uppfattas av henne själv och andra som en förlängning av bibelordet med Birgitta som "Kanalen" för den Helige Ande och tidens furstar och prelater med flera som "adressater". Ett annat mycket viktigt förhållande, som Piltz liksom flera andra författare tar upp, är hur djupt Birgitta berördes av Jesu död på korset. Betraktandet av hans lidande ur moderns, alltså Jungfru Marias, perspektiv blev mycket viktigt för Birgitta och kom senare att vid sidan av Maria-kulten spela stor roll i Vadstena kloster.

Om tillståndet då Birgitta mottog de himmelska uppenbarelserna skriver Piltz: "När hänryckningen sätter in, försätts hon till den högsta medvetandenivån, frikopplad från yttre synintryck. Hennes inre börjar producera syner, ord och bilder, som får sin struktur och sitt innehåll från Bibeln", särskilt profeterna i Gamla Testamentet och Johannes uppenbarelse. Bergh går i sin biografi också in på uppenbarelsernas natur men försöker inte heller han ge någon psykologisk förklaring och tar avstånd från den medicinska som nyligen åter förts fram. Han belyser hur Birgitta upplevt sina trancetillstånd som märkvärdiga och avvikande. Hon talar både om uppenbarelsen i drömmen och i vaket tillstånd under djup bön.

När fru Birgitta som 40-årig änka kort efter herr Ulfs död 1344 mottog kallelsevisionen var hon likhet med andra mycket osäker på om det var Guds eller djävulens verk. Men hon klarade det teologiska provet, som bestod i att skilja den goda anden från den onda. Hennes lärde lärare Mathias Övedsson gav till och med mer än "väl godkänt" i och med att han jämförde inkarnationen, alltså Guds uppenbarelse i köttet genom Jesus Kristus med, vilket ansågs förnämare, Guds uppenbarelse i anden genom Birgitta! Detta sägs i magister Mathias prolog till uppenbarelserna. Av denna text har i Riksarkivet påträffats fragment på svenska, som antas vara från en tidig cirkulärskrivelse i Julita klostrets ägo; prologen blev till skillnad mot själva uppenbarelserna aldrig återöversatt från latinet under senmedeltiden.⁴

Birgittas andlighet behandlas ur olika aspekter i uppsatserna. Religionshistorikern Catharina Raudveres skriver om verklighetsåtergivningen i uppenbarelserna. Häri understryks bland annat svårigheten att analysera Birgittas inre upplevelser med hänsyn till att texterna bearbetats i så många led, något som även Hårdelin påpekar. De sägs för övrigt falla väl in i tidens litterära och teologiska tradition. Som skriftliga kvarlevor från medeltiden är de fyllda av koder, signaler och symboler, och inför de språkliga bilder Birgitta målar upp måste man ofta fråga sig vad som är allegori och vad som är verklighetsåtergivning. Däri återfinns nämligen också mycket av hennes egna kunskaper och erfarenheter som kvinna, maka, mor, husfru och änka. Symboliken spelar stor roll i förutvarande vaticanambassadören Lars Bergquists uppsats. För Birgitta liksom för Dante och andra i samtiden var det jordiska en motsvarighet till det himmelska och hade egentligen inte intresse annat än som symboliskt uttryck för det gudomliga. Teologen Ingvar Fogelqvist belyser den betydelse de fyra tidiga kyrkolärarna Ambrosius, Hieronymus, Augustinus och Gregorius den store hade för Birgitta. Iakttagelsen är inte ny men utvecklas här närmare. Dessa, som genom sin lärdom, renlärighet och helighet var normerande i den katolska kyrkan, omnämns i klosterregeln och Birgitta ville att hennes kloster skulle genomsyras av deras visdom, både i lära och helig livsföring, skriver han.

I en historisk tidskrift som *Scandia* kan det vara motiverat med en mer ingående granskning av det enda självständiga bidraget rörande tidens politiska förhållanden, nämligen historikern Tore Nybergs uppsats om Birgitta som politiker. Författaren utgår från några av uppenbarelserna i den andra boken, som handlar om riddarståndet och dess plikter, och anser liksom Birgittaforskaren per preferens, Birgit Klockars, att det närmast var det kristna riddaridealet i de andliga riddarordnarna som föresvävade Birgitta. Uppfattningen att hon inte lyckades grunda ett andligt ridderskap inom frälset utan istället fick inrikta sina krafter på klostergrundandet överensstämmer med den gängse att utvecklingen gick mot ett sekulariserat riddarstånd.⁵

En del tankar i uppsatsen är märkliga. Nyberg påstår att aristokratin långsamt hade absorberat riddarkulturens livsform, som ”ju vuxit fram i samhällsgruppen närmast under de gamla aristokratiska familjerna” i en ”vidare krets av lågadel”, och att det var dessa som ”det kom an på för Birgittas del”. Medan Klockars skriver att riddarna i Birgittas ögon framför allt var kyrkans försvarare och att hon knappast någonsin talar om deras plikter som ett världsligt frälse i kungens tjänst, anser Nyberg att Birgitta med samma uppenbarelser måste mena något mer, något nytt.

BIRGITTA FRITZ

Detta skulle vara att riddaren nu, alltså inte förrän vid mitten av 1300-talet, fick ”ny typ av tjänsteställning” och tilldelades en politisk roll av kungen, som han trädde i personligt förhållande till, således blev en kungens man. Först genom förslaget till en invigningsrit med riddared i en av uppenbarelserna skall, enligt Nyberg, tjänsteeden ha kommit in i det svenska samhället.

Resonemangen och den i uppsatsen anförda litteraturen tyder på att författaren knappast kan ha tagit del av det senaste halvseklets debatt kring dessa frågor. Det torde vara allmänt accepterat inom dagens forskning att det under rikets konsolidering blev nödvändigt för regenten att som ”sina män” knyta till sig ett antal edsvurna stormän. Ett frälsestånd bildades, de förnämsta inom krigarskiktet fick särskilda privilegier och en del blev väpnare och riddare, de senare genom furstlig dubbning.⁶ Denna utifrån inlånade terminologi avsåg att markera just tjänsteställningen till kungen. Det är en utveckling som i själva verket skall ha varit klar redan vid tiden för Alsnö möte och stadga, som kan dateras till 1279.⁷ Inte bara kyrkliga utan också världsliga eder, andra än kunga- och valederna, antas ha förekommit tidigt och ha avlagts av riksämbetsmän, rådsherrar, lagmän, läntagare, fogdar med flera.

Visst var fru Birgitta politiskt intresserad och engagerad, men det är fel att tala om henne som ”politiker”, något som inga andra kvinnor än regerande drottningar kunde vara på hennes tid. Förbryllande är också påståendet att kvinnor ur lågadeln ”måste rekryteras för ansvarigt deltagande i en rad uppgifter inom rikets styrelse”. Medeltidens kvinnor hade inte offentliga samhällsuppdrag, i varje fall inte i Sverige. Men såsom Nyberg mycket riktigt påpekar var Birgitta varken den pacifist eller ekumeniska förkämpe som hon idag ofta omtalas som, inte minst i Europasammanhang.

Uppsatsen innehåller också ett antal rena faktafel i de avsnitt som handlar om Birgittas syn på tronföljden, kung Eriks uppror på 1350-talet och kung Magnus korståg mot de ortodoxa i öster. I stället för kung Valdemar läs kung Birger. Kung Magnus sökte sig inte till Norge för att regera tillsammans med sonen Håkan 1357 utan delade makten i Sverige med sonen Erik, vars sigill för övrigt är upp och nedvänt på bilden. Sonen Håkan fick redan 1355 full myndighet över Norge och regerade från 1362 också tillsammans med sin far i Sverige, och kung Erik ”stupade” inte utan antas ha dött i pesten 1359.⁸

I sammanhanget kan nämnas att folkungatidens politiska historia också berörs av historikern Dick Harrison i *Birgittas vägar*. Den historiska bakgrunden, alltså tiden före Birgittas födelse, redovisas ingående och på det stora hela korrekt, om än inte helt invändningsfritt vad gäller enskildheter.

Magnus Erikssons regeringstid behandlas märkligt nog däremot mycket knapphändigt, knappast alls, kanske beroende på den dåliga framställning om skedets politiska historia som författaren säger sig bygga på.⁹

Innan vi lämnar uppenbarelserna och deras innehåll kan det vara skäl att nämna en uppsats om hur bröderna i Vadstena kloster kom att använda revelationerna i sina predikningar för systrarna och pilgrimerna. Roger Andersson har i sin forskning i nordiska språk främst ägnat sig åt medeltida predikningar. I ett tidigare arbete har han förtecknat citat ur Birgittas uppenbarelser och lägger i sin uppsats här ut texten.¹⁰ Han belyser nu hur bröderna uppfyllde kravet från Kristus/Birgitta att använda sig av hennes ord i sina predikningar. Det har skett i genomsnitt minst ett par gånger per predikan, och några av uppenbarelserna har använts särskilt ofta. Han visar också hur citaten med tiden kom att integreras allt bättre i predikningarna, som ofta var hämtade ur någon utländsk samling med modell- och mönsterpredikningar. Också Birgittacitatens funktion att främst varna och förmana, att skänka styrka och ge tröst redovisas i denna nyskrivna studie.

Hänvisningar till uppenbarelserna finns också i Vadstenadiariet. Exper-ten på denna viktiga skrift, latinisten Claes Gejrot, har för en kortare uppsats undersökt hur bilden av Birgitta under medeltidens lopp kom att tecknas av bröderna i deras ”minnesbok”.¹¹ Denna påbörjades först ett tjugotal år efter hennes död och åtta år efter klostrets invigning, varför de biografiska notiserna är införda i efterhand. I berättelser från de första årtiondena förekommer Birgitta ofta men sedan alltmer sällan samtidigt som citaten ur revelationerna minskar, konstaterar författaren. Med tiden kommer själva klostret och livet där helt naturligt mer i förgrunden.

Med detta är vi inne på Birgittas kloster och verksamheten däri. Syster Patricia OSsS i dagens kommunitet i Vadstena skriver om abbedissor-
na alltifrån klostrets invigning 1384 till dess definitiva stängning 1595. Hennes framställning bygger på diariet och C. Silfverstolpes personhistoriska anteckningar om klosterfolket från 1898. Textilexper-ten Inger Estham och musikhistorikern Viveca Servatius sammanfattar kunnigt sina vetenskapliga specialiteter: den birgittinska textilkonsten och systrarnas sång. Båda uppsatserna är nyttiga översikter för den som vill göra sig konkreta bilder av livet i systrakonventet i Vadstena och väl även i dotterklostren.

Noteras kan att Estham uttryckligen säger att knyppling inte förekom i klostret. Servatius schema för systrasången vid de dagliga gudstjänsterna i klosterkyrkan är mycket utförligare än Stephan Borgehammars tidigare framställning därav. Båda anser att morgon- och förmiddagsblocket började vid fyra-tiden men har olika uppfattning om hur lång tid som tillbragtes på systraläktaren och i brödrakoret i den vintertid uppvärmda

BIRGITTA FRITZ

kyrkobyggnaden. Enligt den förra var man klar för middagsmålet vid nio-tiden, men enligt den senare först vid tolvtiden på dagen.¹² Birgittinordens tidiga etablering i England och Syon-klostret behandlas i en uppsats av Birgitta-experten Bridget Morris.

*

Bergh har, som framgått, tack var sin goda kännedom om innehållet i uppenbarelsen kunnat skriva en intressant Birgitta-biografi. Hans bok kan sägas vara den enda mer självständiga och den enda som helt och hållet handlar om Birgitta. Ingen av uppsatserna i *Birgitta av Vadstena* är rent biografiskt, och de tre populärt skrivna böckerna har inte heller särskilt långa biografiska avsnitt utan handlar mer om förhållanden kring och spår efter Birgitta; mest tilltalande är enligt min mening Jörälvs berättande. I Harrisons texter till Utgrens vackra foton, som visar förvånansvärt många eftermedeltida kyrko- och borgbyggnader, ägnas det viktigaste, Birgittas spiritualitet i betydelsen andlighet, intresse bara i förbigående. För sina topografiska avsnitt skulle han ha haft nytta av den av Göran Dahlbäck redigerade samlingen *I Heliga Birgittas trakter* med uppsatser rörande samhälle och kultur i Östergötland "västanstång" (1990) och särskilt av medeltidspartiet i den vadstenahistorik, redigerad av Göran Söderström, som kom ut i samband med stadens 600-årsjubileum (2000). Inte minst framställningen om folkungapalatsets öde och klostrets etablering hade vunnit mycket på ett studium av undertecknads framställning därom.¹³

Nämnda författare skriver mer eller mindre om Birgittas vallfärder. De behandlas särskilt av den italienskfödde teologen Luca Cesarini dels i hans ovan nämnda bok, dels i en initierad uppsats om Birgittas pilgrimsvandringar i Italien. I den senare tar han fasta på Birgittaminnena både på platser i Italien, som hon besökt och sådana hon inte besökt. Färden till det heliga landet behandlas, såsom nämnts, särskilt i en uppsats av Arne Jönsson. Som andra konstaterar han att Birgitta väl på plats så uppfylldes av den bibliska historien att iakttagelser av det dåtida Palestina helt kom att saknas i de aktuella uppenbarelsen.

*

Av alla medeltida svenskar är Heliga Birgitta inte bara bäst känd utan också mest avbildad, om än postumt. Dessvärre saknas, såsom konsthistorikern Lennart Karlsson konstaterar i sin uppsats, ett auktoriserat Birgitta-porträtt. De enda bilder som kan vara samtida och äldre än prakthand-

skrifternas illustrationer, som tillkom i samband med kanonisationen, är utförda av målaren Niccolò di Tommaso. De kan ha gjorts i Neapel under Birgittas vistelse där på återvägen till Rom i slutet av 1372 eller början av 1373. Ett av originalen finns i Vatikanens samlingar, två andra i sämre skick, i USA.¹⁴ Om dessa bilder och den betydelse de kom att få för framställningen av Kristi födelse skriver konsthistorikern Jan Svanberg i sin uppsats.¹⁵ Motivet var bestämt av den uppenbarelse Birgitta fått i födelsekyrkan i Betlehem. Birgitta står som pilgrim utan gloria längst till höger på bilderna. Hon är framställd som den äldre kvinna hon vid det laget var, men bildens porträttlighet kan väl diskuteras.

Svanberg identifierar till och med Vatikanmålningen med den Birgittabild i påvens kammare som omtalas i dottern Katarinas postscriptum till ett brev från Rom till ärkebiskopen i Uppsala 1378. Ett foto av detta brev råkar finnas på sidan före Karlssons uppsats, som tyvärr inleds med en feldatering av det i den text som i sin tur föregår en bildkavalkad. Inför Birgittajubileet 1991 gav Mereth Lindgren ut *Bilden av Birgitta*, den första sammanställningen av alla kända bilder av helgonet, de flesta senmedeltida. De belyser hur hon avbildats i olika åldrar och i olika roller. Inför årets jubileum har boken överarbetats och kompletterats med ytterligare några bilder. En efter landskap disponerad katalog upptar bilderna i Sverige, inklusive den finska riksdel, 1380–1600.

*

Avslutningsvis konstaterar jag att det är synd att det inte finns någon mer auktoritativ Birgitta-encyklopedi att vända sig till. Artikeln i *Svenskt biografiskt lexikon* från 1924 är föråldrad och efter Birgit Klockars utmärkta arbeten från 1960- och 70-talen har en hel del nytt kommit fram, vilket inte alltid så lätt att hitta. Det är trist att se hur den aktuella Birgittaboomens författare många gånger nöjt sig med att okritiskt plocka ur äldre litteratur och varandras böcker, varför gamla fel och vanföreställningar dyker upp på nytt, ibland som nya rön. Exempelvis hoppar Jörälv i galen tunna genom att ägna ett helt kapitel åt nunnan Ingrid Persdotters kärleksbrev från 1498, som i själva verket är en fingerad litterär produkt från 1600- eller 1700-talet, något som det inte hade vara svårt att ta reda på.¹⁶ Bättre tur har han med det kända Birgitta-brevet från Rom med moderliga förmaningar till sonen Birger. Dess autenticitet har ibland ifrågasatts men förnekas nu inte direkt av Rune Palm, som nyligen undersökt texten språkligt-diplomatariskt. Han är benägen att tro att det kan vara skrivet av Birgitta, detta dock snarast med hänsyn till tradingen.¹⁷ Giovanni Fran-

BIRGITTA FRITZ

co, kung Eriks hövitsman på Stegeborg, är numera på goda grunder identifierad och skall ha varit en kroatiska furste vid namn Ivan Anz Frankopan och alltså inte landsman till venetianaren Pietro Querini.¹⁸ Tristast är det när dagens fackhistoriker nonchalerar det vetenskapliga kravet att beakta den relevanta litteraturen på området eller försummar att utnyttja standardverk som *Äldre svenska frälseläkter* och *Svenskt biografiskt lexikon* eller att gå till brevmaterialet, som numera är lättillgängligt.¹⁹

Till sist några randanmärkningar, föranledda av spridda iakttagelser i de anmälda skrifterna. Det finns ingen anledning att byta ut det sedan länge vedertagna namnet på den kungliga folkungäkten. Klosterordnarna benämns numera inte med de från tyskan lånade namnformerna på *-er*, utan det heter birgittinorden etc. Bröderna i Vadstena skall inte kallas munkar eller, ännu värre, prästmunkar, medan systrarna som levde i sträng klausur kan kallas nunnor. Dubbelkloster var det inte heller fråga om, utan två konvent, alltså klosterförsamlingar, med olika uppgifter som verkade sida vid sida i Vadstena. Växling mellan latinska och svenska namnformer, ibland på en och samma textrad, är olämplig. Att de båda biktfäderna med namnet Petrus Olofsson omtalas som Petrusarna ser förfärligt ut; det finns inte heller något skäl att skriva deras patronymikon som Olausson. Blanche är en fransk namnform som en del författare snobbar med, men kung Magnus drottning borde som andra svenska kungligheter få sitt namn normaliserat, till Blanka. Som förutvarande diplomatarieredaktör störs jag när högprosans ”konung” i normalprosetexter som dessa används vid sidan av det för stilnivån mer passande ”kung”, detta till och med på en och samma textrad.

De här anmälda böckerna är långt ifrån de enda från jubileumsåret, och ett par doktorsavhandlingar om Birgitta och Vadstena kommer dessutom att försvaras under hösten. Återstår att se om marknaden därmed är mättad för lång tid framöver. Närmast i tur för intresset står dottern Katarina.²⁰

Noter

- 1 *Äldre svenska frälsesläkter* 1:1 (1957), s. 36; *Det medeltida Sverige. Uppland* 1:5 (1986), s. 162 f.
- 2 Projektet The Revelations of St Birgitta of Sweden finansieras av Riksbanksfonden och Oxford University Press (New York) skall svara för utgivningen. För arbetet svarar Stephan Borgehammar (Lund), Bridget Morris (York) och Denis Searby (Stockholm). Ett första band med böckerna I–III beräknas komma ut år 2004.
- 3 Herman Schück, *Ecclesia Lincopensis* (1959) och artikeln ”Nicolaus Hermanni” i *Svenskt biografiskt lexikon* 26 (1987–89); Anders Fröjmark, *Mirakler och helgonkult. Linköpings biskopsdöme under medeltiden* (1992).
- 4 Om herr Ulf’s dödsår se Jan Liedgren, ”Två Birgittinska data”, *Personhistorisk tidskrift* 1974, s. 51 f. Fragmenten utgörs av sigillpåsar av pergament under ett brev från 1359 29/9; se Jan Liedgren, ”Magister Matthias’ svenska kungörelse om Birgittas första stora uppenbarelse. Ett förbisett dokument i Riksarkivet”, *Riksarkivets meddelanden* 1958, tryckt 1961, s. 101 ff. Julita var dotterkloster till Alvastra, där Birgitta uppehöll sig på 1340-talet
- 5 Se t.ex. Birgit Klockars, *Birgittas värld* (1973), s. 103 ff.
- 6 Riddartiteln var inte något man ”antog” såsom Harrison skriver på s. 13 i *Birgittas vägar*.
- 7 Se t.ex. artikeln ”Frälse” av Jerker Rosén i *Kulturbistoriskt lexikon för nordisk medeltid* 4 (1959). Om sakskaalen för en datering av Alsnöstadgan till maj–oktober 1279, se Jan Liedgren, ”Alsnö stadgas språk och datering”, *Rättshistoriska studier* XI, 1985, s. 103 ff.
- 8 Se s. 90–102.
- 9 Se min recension av Michael Nordbergs *I kung Magnus tid* (1995) i *Historisk Tidskrift* 1997:1, s. 182 ff.
- 10 Roger Andersson, *De birgittinska ordensprästerna som traditionsförmedlare och folkföstrare* (2001), s. 177 ff.
- 11 *Vadstenadiariet. Latinsk text med översättning och kommentar*. Utgivet genom Claes Gejrot. (1996), som bygger på författarens edition av texten i avhandlingen från 1988.
- 12 Stephan Borgehammar, ”St. Birgitta, an architect of spiritual reform”, *Birgittiana* 5, Napoli 1998, s. 23 ff.
- 13 *600 år i Vadstena. Vadstena stads historia från äldsta tider till år 2000*. Se även sammanfattningen av en tidigare studie om klostrets tillkomstshistoria av Fritz i uppsatssamlingen.
- 14 Vatikanens tavla har i år varit utställd i Linköpings länsmuseum, se ”Europabilden av Birgitta”, *Östergötlands länsmuseum*, red. Eva Nyström Tagesson (2003).
- 15 Se även det nyligen utkomna verket *Imagines Sanctae Birgittae: the earliest illuminated manuscripts and panel paintings related to the revelations of St. Birgitta of Sweden I–II*, by Hans Aili and Jan Svanberg (2003).
- 16 Magnus von Platen, *Biktare och bedragare. Litterära essäer* (1959), s. 66 ff.; Ingemar Carlsson, *På lögnens väg. Historiska bedrägerier och dokumentförfalskningar* (1999), s. 185.

BIRGITTA FRITZ

- 17 Rune Palm säger sig på språklig grund varken kunna bekräfta eller vederlägga antagandet att Birgitta verkligen skrivit brevet. "Ett svenskt Birgittabrev", *Ny väg till medeltidsbreven, Skrifter utgivna av Riksarkivet* 18, 2002, s. 414–432.
- 18 Birgitta Fritz, "Det medeltida Vadstena", *600 år i Vadstena*, s. 149 med not 88. Dokumentationen finns i ett ännu otryckt manus av Mladen Ibler hos recensenten; se även Troels Dahlerup, "Zian, Ivan og Johan", *Skalk* 1998:4, s. 20 ff.
- 19 CD-Rom: De svenska medeltidsbreven i Svenskt Diplomatariums huvudkartotek. Version 2, som snart kommer att läggas ut på nätet.
- 20 Den samtida berättelsen om Sankta Katarinas skrinläggning 1489 i Klosterkyrkan, skriven av Nils Ragvaldsson, och den vid samma tillfälle av uppsalakaniken Jakob Gisleson hållna predikan är under utgivning av mig och latinisten Lars Elfving i serien *Handlingar utgivna av Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia*.